

СПРИЙНЯТТЯ РОЗ'ЯСНЕНЬ ЕКСПЕРТА У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ

МАЛАНЧУК Андрій Геннадійович - здобувач економіко-правового факультету Донецького національного університету

УДК 343.98

Исследована проблема информативности разъяснений эксперта в дистанционном судебном заседании. Конкретизированы условия дистанционного допроса, влияющие на качество восприятия показаний эксперта. Экспериментальным методом воспроизведены существенные факторы допроса эксперта, определяющие адекватность восприятия и понимания судом его разъяснений. Обосновано предложение дополнить УПК Украины нормой о дистанционном допросе эксперта. Подтверждена целесообразность оборудования в государственных экспертных учреждениях специальных комнат для проведения видеоконференций с участием судебных экспертов в присутствии руководителя учреждения и иных лиц. Высказана мысль, что такое нововведение будет способствовать оптимизации досудебного и судебного производства, сокращению затрат на командирование судебного эксперта, минимизирует отвлечение его от основной работы и уменьшит нежелательное эмоциональное воздействие на него со стороны других участников судопроизводства.

Ключові слова: *судове провадження, висновок експерта, допит, роз'яснення експерта, режим відеоконференції.*

Однією з новацій, запроваджених Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК), стало використання відеоконференцзв'язку під час досудового та судового провадження у кримінальній справі. Набули актуальності проблеми комунікативної взаємодії експерта з

учасниками кримінального провадження в дистанційній формі. Згідно зі статтею 1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза становить собою дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового і судового слідства [1]. У результаті проведення такого дослідження складається документ – висновок експерта, – який є одним із передбачених КПК джерел доказів. У науковій літературі багато уваги приділено дослідженню висновку експерта, про що свідчать праці таких учених-криміналістів: Л. Ю. Ароцкера, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, О. О. Ейсмана, Н. І. Клименко, В. Я. Колдіна, В. П. Колмакова, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, В. Ю. Шепітька, В. П. Шибіко, О. Р. Шляхова та ін.

Донині актуальним залишається інформаційний зміст взаємодії експерта з іншими процесуальними суб'єктами, позаяк висновок експерта є джерелом доказів у справі, містить відомості про певні факти, а також повідомляє дані зі спеціальної галузі знань, на підставі яких експерт дійшов своїх висновків [2, с. 195]. Оскільки в КПК України запроваджено нові для українського законодавства терміни – «дистанційне досудове розслідування» та «дистанційне судове провадження», – питання відносно оптимізації допиту судового експерта з використанням відеоконференцзв'язку має бути

піддане аналізу з позицій інформаційного критерію.

Отже, метою нашого дослідження є конкретизація умов дистанційного допиту, що позначається на якості сприйняття показань експерта, та розроблення на їх основі рекомендацій щодо організаційного забезпечення допиту судового експерта з використанням відеоконференції в аспекті інформативності.

Відповідно до положень статті 232 КПК України, допит у режимі відеоконференції – це процесуальна форма дистанційного отримання показань допитуваної особи [3]. Через призму кібернетичних знань така слідча дія, власне, є процесами сприйняття та передачі інформації від слідчого до допитуваного й навпаки, що відбуваються шляхом використання технічних засобів і застосування технологій, які забезпечують трансляцію відео та звуку з іншого приміщення.

Безпосередньо в статті 232 КПК України законодавець окреслює перед слідчим завдання – використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і застосування технологій повинне забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути гарантована можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК [3]. Однак технічні складності передавання інформації (шути) зумовлюють специфіку процесів відображення (тобто передання та отримання) інформації, властиву конкретним пристроям зв'язку, тож викликає сумнів можливість абсолютного забезпечення якості зображення і звуку, а також інформаційної безпеки.

Науковці пропонують розширити положення статей 232 та 336 КПК нормою щодо участі експерта в досудовому та судовому провадженні у режимі відеоконференції зв'язку з акцентуацією на тому, що така взаємодія експерта з іншими учасниками кримінального провадження

не тільки сприятиме скороченню витрат на відрядження для судового експерта й дозволить мінімізувати відволікання його від основної роботи, а і значною мірою підвищить ефективність проведення експертизи в судовому засіданні та допиту експерта щодо проведеного ним дослідження. Для внесення змін до положень указаних статей науковці висловили рекомендацію відносно доцільності обладнання спеціальних кімнат для проведення відеоконференцій не тільки в судах, а й у державних експертних установах, відповідальність за функціонування яких має бути покладено на керівників цих установ [4].

Проведення слідчим допиту особи, яка перебуває в іншому приміщенні в момент трансляції звуку та відео через технічні прилади, суттєво впливає на особливості людської психіки, що виявляються в процесі отримання певного виду інформації як із боку допитуваної особи, так і з боку слідчого (суду). На практиці техніка спілкування має три сторони: комунікативну, інтерактивну та перцептивну. Залежно від сфери суспільного життя і відстані між учасниками спілкування може переважати та чи інша з них. Оскільки кожній із означених сторін спілкування притаманний власний специфічний набір засобів, у процесі дослідження техніки спілкування з використанням спеціальних технічних засобів на першому плані опиняються комунікативні засоби, спрямовані на обмін інформацією між учасниками мовленнєвого акту. Перцептивна ж сторона, що характеризується засобами сприйняття учасників спілкування, відходить на другий план. Тож, у ході проведення дистанційного допиту та сприйняття допитуваного через, наприклад, монітор комп'ютера, слідчий (суд) майже не здатен сприйняти та відповідно діагностувати інформацію, яка відображає психофізіологічні реакції допитуваного на питання. До того ж, відповідно до ч. 10 ст. 232 КПК України, особу, якій забезпечується захист, може бути допитано в режимі відеоконференції з таким зміненням зовнішності й голосу, що її неможливо буде впізнати.

Оскільки тактика допиту є складником слідчої тактики й містить систему прийомів організації, планування і проведення допиту, то під час визначення тактики допиту необхідно враховувати особливості психічних процесів, задіяних у формуванні показань (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення) та процесуальний статус (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт тощо) допитуваної особи, стан слідства (кількість і якість уже отриманих доказів) та кримінально-правові особливості (різні сторони означеного складу злочину) розслідуваної справи [5, с. 7].

Допит є одним із засобів пізнання слідчим (судом) подій, фактів і обставин, сприйнятих ним не безпосередньо, а шляхом отримання свідчень осіб про ці факти, обставини, події. Основне в допиті – інформація, основні психологічні особливості якої зводяться до такого: 1) під час допиту допитуваний розв'язує цілу низку розумових завдань, постановлених слідчим (судом) та ним самим; 2) вербальна передача інформації пов'язана з наявністю бажання, інтересу, потреби передати слідчому (суду) опис подій; 3) у процесі допиту допитуваний описує не суто сприйняття, а лише свій спогад, враження про нього; 4) під час допиту свідка, підозрюваного, обвинуваченого у всіх випадках із боку свідчого (суду) потрібна активна розумова діяльність; для забезпечення високої психічної активності допитуваного необхідно викликати і підтримувати у нього відповідний емоційний стан [6, с. 6]. Інакше кажучи, формування показань як комплекс складних психологічних процесів відбувається за активної участі допитуваного.

Отже, можна стверджувати, що структура допиту судового експерта складається з двох каналів передачі інформації: 1) каналу передачі вербальної інформації, значення якого полягає у передаванні логічної складової експертного висновку; 2) каналу передачі невербальної інформації, який відтворює емоційну складову, тобто впевненість, достовірність, внутрішнє переконання, відвертість, компетентність, освіченість тощо.

Науковці обстоюють слушну позицію щодо мінімізації емоційної складової висновку експерта, а також його роз'яснень та доповнень у судовому засіданні, позаяк емоційність може розосередити увагу суду, інших учасників кримінального судочинства, які сприймають висновок експерта, відволікаючи їх від логічної та оцінної аргументації [7, с. 179]. Зрештою, особисте ставлення експерта до отриманих результатів, що виявляється у його відвертості та переконливості, має бути відображене вербальними засобами. У психологічному плані поведінка експерта в судовому засіданні повинна бути стриманою, а ставлення до процесуальних суб'єктів толерантним. Тому кваліфіковане проведення допиту в режимі відеоконференції потребує від особи, яка проводить допит, знання психологічних закономірностей формування показань, усвідомлення засад налагодження психологічного контакту між особами та організації інформаційної взаємодії з допитуваною особою.

У наукових дослідженнях сформульовано поняття допиту судового експерта в режимі відеоконференції – це процесуальна дія, яка становить собою інформаційно-психологічний процес спілкування судового експерта з іншими учасниками кримінального судочинства і є спрямованою на роз'яснення термінології висновку експерта, окремих його дефініцій, з'ясування методу дослідження, уточнення компетенції експерта, пояснення розбіжностей між обсягом постановлених запитань і висновками експерта, на з'ясування суперечностей між декількома висновками відносно одного й того ж предмета дослідження, що відбувається у режимі відеоконференції в момент трансляції з іншого приміщення. Вказана процесуальна дія має реалізовуватися шляхом розв'язання певних нагальних завдань: по-перше, це сприйняття невербальних реакцій допитуваної особи, що може бути забезпечено спеціальним розташуванням відеокамер; по-друге, забезпечення під час допиту адекватності, достовірності, активності, цілеспрямованості, інформативності, об'єктивності та повноти допиту; по-третє,

покладення обов'язку зосвідувати допитувану особу на керівника державної експертної установи шляхом надання йому додаткових процесуальних повноважень [4].

Така процесуальна дія як допит із використанням відеоконференцзв'язку на поточний момент не є широко використовуваною у слідчій та судовій практиці. Тому, на жаль, учені не мають повноцінних можливостей оцінити ефективність такої процесуальної дії.

Для практичного дослідження суттєвих умов сприйняття роз'яснень судового експерта у режимі відеоконференції нами змодельоване його робоче місце, з якого можливий відеоконференцзв'язок з залом судового засідання. Особливості вказаного робочого місця визначені умовами навчальних кабінетів кафедри кримінального права і процесу економіко-правового факультету ДонНУ. Роль судових експертів під час надання ними роз'яснень виконували студенти юридичної спеціальності, які займалися у вказаному навчальному кабінеті.

Ступінь досвідченості судового експерта з надання роз'яснень та доповнень модельовано залученням як доповідачів студентів молодших курсів, котрі вперше складають наукову доповідь, а також магістрантів, які неодноразово виступали з доповідями про результати власних досліджень на засіданнях наукових конференцій, круглих столів, науково-практичних семінарів різного рівня.

Оголошення змісту висновку експерта в суді відтворено таким чином: доповідач проголошував доповідь, не відхиляючись від тексту складеного ним наукового повідомлення (цей текст був заздалегідь наданий арбітрам для ознайомлення).

Щоб відтворити умови дистанційної форми надання роз'яснень експертом, доповідачів було розокремлено по трьох навчальних кабінетах, обладнаних відеокамерою та екраном. У кожному з них були присутні викладачі, наукові керівники доповідачів, а також студенти – загалом 50 осіб у трьох кабінетах. З них здійснювався відеоконференцзв'язок з робочими місця-

ми арбітрів та між кабінетами. На всі екрани було виведено зображення доповідача (обличчя крупним планом) під час проголошення доповіді та надання відповідей на запитання арбітрів, а також арбітра в момент постановлення ним запитання доповідачу. У кожному кабінеті пролунало по п'ять доповідей. Виступ доповідача та запитання до нього тривали в середньому до десяти хвилин.

Психологічні умови роз'яснень і доповнень судового експерта модельовані різними умовами розташування доповідача відносно камери та присутніх учасників. У першому кабінеті доповідач був повернений обличчям до присутніх відомих йому викладачів кафедри. Тим самим втілено пропозицію науковців щодо обладнання в судово-експертних установах спеціальних кімнат для проведення допиту експерта в присутності керівника установи та уповноважених представників суду. В другому кабінеті доповідач мав позицію обличчям до екрану, на якому транслювалося обличчя модератора конференції. За таких умов доповідач отримав змогу спостерігати за мімічними реакціями модератора в процесі проголошення доповіді та відповідей на запитання. Таким чином, відтворено ситуації, коли експерт надає роз'яснення зі свого робочого місця, звертаючись безпосередньо до судді, котрий головує у судовому засіданні. В третьому кабінеті доповідач висловлювався перед камерою, не дивлячись на присутніх, розміщених позаду нього. На екран транслювалося зображення арбітра лише в момент постановлення ним запитання та отримання відповіді. Тим самим змодельовано більш складні умови відсутності зворотного зв'язку під час надання роз'яснень експертом.

До експерименту в ролі арбітрів було залучено представників суду, прокуратури, слідчого апарату МВС, судово-експертної установи, а також наукових співробітників-криміналістів – загалом шість осіб. Арбітри мали ставити запитання доповідачеві щодо змісту його доповіді. Вони перебували на відстані (найчастіше у своїх робочих кабінетах, обладнаних відповідними технічними засобами). Арбітри спостеріга-

ли весь перебіг доповідей, а також дискусій із їх приводу і мали технічну можливість за власною ініціативою у будь-який момент втручатися в обговорення.

Зміст запитань до експерта в судовому засіданні регламентовано ст. 356 КПК України. Під час експерименту доповідач отримував запитання перебіркового характеру. Так, запитання, спрямовані на перевірку повноти проведеного судовим експертом дослідження, мали форму запитань до студентів щодо наукової обґрунтованості доповіді; запитання, орієнтовані на роз'яснення проміжних висновків експертизи, – запитань щодо обґрунтування окремих положень доповіді студента; запитання, спрямовані на перевірку професійного досвіду судового експерта, – відносно фундаментальних положень галузі знань, якої стосується тема доповіді.

Задля визначення умов надання роз'яснень експерта шляхом оцінки параметрів відповідей доповідачів на поставлені запитання серед арбітрів було проведено анкетування, спрямоване на визначення впливу умов дистанційного допиту на процес надання роз'яснень.

Узагальнення та аналіз анкет учасників змодельованого судового засідання дозволили дійти певних висновків. Через низьку кількість учасників анкетування похибка становила приблизно 20 %. Тобто точним вважаємо результат, якщо за нього проголосувало не менше 40 респондентів. Якщо, наприклад, відповіді на питання анкети відповіді розподілилися нарівно, такий результат вважаємо недостовірним. Втім узагальнення анкет дозволило визначити суттєві умови сприйняття роз'яснень доповідачів.

Отож, з одного боку, відеоконференція забезпечує ефективність передання логічної складової спілкування учасників, тобто його інформативність. З іншого ж боку, анкетуванням підтверджена важливість присутності осіб, до яких звертається доповідач. Учасники також відмітили збільшення тривалості часу отримання роз'яснень через те, що однакове за змістом запитання ставили різні арбітри.

Підсумовуючи висловлене, зауважимо, що сучасний рівень розвитку науки і техніки зумовлює необхідність використання новітніх технологій в усіх сферах суспільного життя, в їх числі у судочинстві та судово-експертній діяльності. Відтак, проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження має сприяти справедливому і публічному розгляду кримінальних справ незалежним і безстороннім судом у розумні строки. Оскільки показання судового експерта щодо проведеного ним дослідження потребують його звернення до різного роду криміналістичних обліків, банків даних і баз знань, без яких ані висновок експерта, ані його роз'яснення щодо свого висновку не можуть вважатися повною мірою обґрунтованими і аргументованими, то важливим завданням криміналістики і судової експертології видається вироблення рекомендацій щодо процедури участі експерта у судовому засіданні дистанційно як для надання роз'яснень щодо свого висновку, так і задля проведення експертизи в судовому засіданні.

Тож, безперечно, положення про використання відеоконференцв'язку під час допиту судового експерта має бути впроваджено у Кримінальний процесуальний кодекс України. Це сприятиме оптимізації досудового та судового провадження, скороченню витрат на відрядження для судового експерта, мінімізує відволікання його від основної роботи та зменшить небажаний емоційний вплив на нього з боку інших учасників судочинства.

Література

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р., № 4038-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.
2. Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посібник / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. – К. : КНТ; Видавець Фурса С.Я., 2006. – 272 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 11 серп. 2013 р., № 4651-17, станом на 01 верес. 2013 р., підстава 314-

АНОТАЦІЯ

Досліджено проблему інформативності роз'яснень експерта в дистанційному судовому засіданні. Конкретизовано умови дистанційного допиту, що впливають на якість сприйняття показань експерта. Експериментальним методом відтворено суттєві фактори допиту експерта, що визначають адекватність сприйняття та розуміння судом його роз'яснень. Обґрунтовано пропозицію доповнити КПК України нормою щодо дистанційного допиту експерта. Підтверджено доцільність обладнання у державних експертних установах спеціальних кімнат для проведення відеоконференцій за участю судових експертів у присутності керівника установи та інших осіб, уповноважених судом. Висловлено думку, що таке нововведення сприятиме оптимізації досудового та судового провадження, скороченню витрат на відрядження для судового експерта, мінімізує відволікання його від основної роботи та зменшить небажаний емоційний вплив на нього з боку інших учасників судочинства.

SUMMARY

The problem of informative expert interpretations in the remote court session is investigated. The conditions of remote interrogation influencing on perception quality of expert testimony are specified. With the help of the experimental method the significant factors of expert interrogation, determining the perception adequacy and understanding of his explanations by the court, are rendered. It is substantiated the proposal of supplement of the Criminal Procedure Code of Ukraine with norm of the remote expert interrogation. It is confirmed the equipment appropriateness of the special rooms for video conference with forensic experts in the presence of the institution head and other persons in the state expert institutions. It is suggested that this innovation will help to optimize the pre-trial and trial proceedings, reduce the cost of the secondment of a forensic expert, minimize his distraction from the main job and decrease undesirable emotional impact on him by other parties.

18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до закону : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Легостаєв О. А. Допит експерта під час досудового та судового провадження з використанням відеоконференцзв'язку / О. А. Легостаєв // Наше право : наук.-практ. журн. – 2013. – № 4. – С. 114-118.

5. Кертэс И. Тактика и психологические основы допроса / И. Кертэс; [под общ. ред. А. И. Винберга] – М. : Юрид. лит., 1965. – 164 с.

6. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Х. : Вища школа, 1978. – 143 с.

7. Моїсєєв О. М. Експертні технології: теорія формування і практика застосування : монографія / О. М. Моїсєєв. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2011. – 424 с.